

CUMHURİYET OLGUSUNUN TARİHSEL GELİŞİMİ

Şakire POLAT*

İnsanların, birbirlerini doğum ya da ölüm günlerinde hatırlayıp ne kadar değerli olduklarını sadece bugünler ile sınırlandırma alışkanlıkları, yaşamlarındaki diğer olaylara da bakış açılarını biçimlendirmiştir. Millî ve resmî bayramlarımızdan; ATATÜRK'ü Anma, Gençlik ve Spor Bayramı 19 Mayıs'ta, Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı 23 Nisanda, Zafer Bayramı 30 Ağustosta yani yalnızca doğum günlerinde hatırlanır ve kutlanır. Sanki bu tarihlerden önce bu günler hafızalarında yoktur. Bu çalışmayla, Cumhuriyet, tarihî gelişimine uygun olarak, yalnızca o güne özgü kutlamalarla; havaî fişekler, balolar, bandolar, resmigeçitlerle değil de farklı bir şekilde hatırlatılıp incelenecektir. Son zamanlarda yaşanan bazı gelişmeler, bu rejimin bir kısım çevrelerde yeterince kabul görmediğini ortaya koyunca; halk eşitliğini içeren, demokrasinin direğini oluşturan, monarşileri sona erdiren, ulusun efendiliğini başlatan bu sistemin, bir kez daha ele alınıp anlatılması ihtiyacını doğurmuştur.

Ulu Önder'in çabalarıyla 29 Ekim 1923'te ilan edilen Cumhuriyet'in; neden, ne zaman ve nasıl ilan edildiğine geçmeden önce cumhuriyet sözcüğünün anlamını, tarihi gelişimini ve çeşitlerini kısaca açıklayalım:

Cumhuriyet sözcüğü dilimize Arapça "cumhur" kelimesinden geçmiş olup; halk, ahali, büyük kalabalık anlamına gelir. Başka bir deyişle cumhuriyet, ulus egemenliğine dayanan bir devlet biçimidir. Bu devlet biçiminde temel ilke, devlet başkanı ile en üst yöneticilerin seçim yolu ile iş başına gelmesidir. Cumhuriyet kelimesinin Fransızca karşılığı "La Republique", İngilizce karşılığı "The Republic", Latince karşılığı ise "Res Republica" olup, kamuya ait olan, kamu malı anlamına gelir. Cumhuriyet kelimesi eski Yunan'da "Ta Koinonia" şeklinde, başlangıçta şehir hazinesi, kamu fonu anlamında kullanılırken, daha sonraları "ortak menfaat" anlamında kullanılmıştır.¹

Tarihçiler cumhuriyet deyimini ilk kez, Etrüsk krallarının ülkeden çıkarılmasından sonra, Roma'da kurulan hükümet için kullanmışlardır. Kimi tarihçiler ise bu deyim Eski Yunan şehir devletçikleri için de kullanmışlardır; fakat Yunan şehir devletlerinde halkın egemenliği ve fertlerin eşitliği tam olarak sağlanamadığından, tam bir cumhuriyet söz konusu değildir. Cumhuriyetin bir devlet şekli olarak oluşumunu sağlayanlar ise Romalılardır. Roma'da devlet karşısında ferde değer verilmiş ve halkın çoğunluğuna bazı siyasi haklar tanınmıştır. Ancak herkes bu haklardan eşit yararlanamamıştır.²

Cumhuriyet, ilk oluşum evresinde devlet olarak düşünülmüştür. Genelde hürriyet ve demokrasi fikrini savunan Çiçero, Jean Bodin gibi

* Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi, Atatürk İlke ve İnkılapları Bölümü Okutmanı

¹ Ömer Osman Umar; "Atatürk'ün Cumhuriyetçilik İlkesinin Tarihi Temelleri", Türk Dünyası Araştırma Vakfı Dergisi, İstanbul, (Ekim-Eylül), 2004, s. 152.

² Hamza Eroğlu; Atatürk ve Cumhuriyet, Atatürk ve Atatürkçülük Dizisi 8, s. 1-6.

düşünürler XVI. yüzyılda eserlerinde cumhuriyeti bugünkü kullanımı dışında kullanarak devleti kastetmişlerdir.³ Machiavelli 1537'de yayımladığı "Hükümdar" adlı eserinde cumhuriyeti, devlet başkanının seçimle işbaşına geldiği ve hükümdarlığın asla veraset yoluyla geçmediği bir sistem olarak tanımlamıştır. Rousseau ve Kant cumhuriyetçi devlet, yürütme fonksiyonunu keyfi değil, kanuna uygun olarak yapan devlet olarak tanımlarken,⁴ Montesquieu "Kanunların Ruhu" adlı eserinde, sosyal, siyasal ve dinî kurumları, mutlakiyetçi monarşinin prestijini sarsacak şekilde tahlile tabi tutmuştur. Montesquieu mutlak monarşi yerine meşruti monarşiyi savunmuştur. Rousseau ise "İçtimai Mukavele" adlı eserinde, insanlar için bir doğa hâli mevcut olmuş olduğunu ve bu hâlin insanlar için bir mutluluk ve erdem hâli olduğunu söyleyerek, üyeleri arasında siyasal eşitliğin bulunduğu bir toplumun, yani demokrasinin savunmasını yapmıştır.⁵

Cumhuriyet rejimini Avrupa'da teoriden uygulamaya taşıyan olay ise Fransız İhtilali olmuştur. İhtilalden sonra Fransa aşamalı olarak ilk önce, monarşi daha sonraları ilk cumhuriyet (1792-1795) dönemlerini yaşadı. Fransa'da kurulan bu rejim, daha sonraları dünyada kurulan cumhuriyet idarelerinin de temelini oluşturmuştur.⁶

Bir devlet biçimi olan cumhuriyetin çeşitlerini saptayabilmek için her şeyden önce seçimin kimler tarafından yapıldığı önemlidir. Eğer egemenlik hakkını kullananları, toplumun çok küçük bir kesimi belirliyor ise "oligarşik cumhuriyetten"; egemenlik hakkını kullananları halkın çoğunluğu belirliyor ise "halka dayalı cumhuriyetten" söz edilebilir. Gerçek bir cumhuriyet için seçimin çok geniş halk katılımı ile yapılması gerekli; fakat yeterli değildir. Eğer halk seçimi özgür bir biçimde yapabiliyorsa, o toplumda temsil edilen belli başlı düşünce akımlarının yandaşları siyasi partiler kurup halkın karşısına çıkabiliyorlarsa, o zaman demokrasinin de içinde bulunduğu bir cumhuriyet söz konusudur; ama bir cumhuriyette yurttaşlar belli kişilere oy vermek zorunda iseler, siyasal çoğunluk yoksa veya seçimlere yansımıyorsa demokrasinin niteliklerini taşımayan bir cumhuriyet vardır.

Bunun yanında halk ile hükümdarın, egemenliği belli ölçülerde paylaştığı "meşruti monarşiler" vardır. Bu tür rejimde halk hükümdarın egemenlik hakkına saygı duymakta ama kendi dilediği siyasi partiyi ülkeyi yönetmek için özgürce seçebilmektedir. Her türlü insan hakkı güvencesi ve siyasal katılım olanakları sağlanmıştır. İngiltere ve Belçika'daki monarşiler tam anlamıyla birer demokrasi sayılabilir; ama cumhuriyet değildirlir; Çünkü hükümdar egemenliğinin sahibi olarak, kurumsal da sayılsa "son sözü" söylemek yetkisine sahiptir. Kısaca: Cumhuriyet, en genel anlamda egemenliği kullananların seçimle belirlendiği bir sistemdir. Monarşide ise

³ Betül Batır; "Cumhuriyet'in Oluşumunda Atatürk ve Sonrası", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi (AAMD), c. 15, Sayı 43, Ankara, 1999, s. 334.

⁴ Eroğlu; s. 5.

⁵ Fahir Armaoğlu; 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Ankara, 1997, s. 34-35.

⁶ Ergün Aybars; Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1, İzmir, 1984, s. 19.

egemenlik bir hanedan üyesine aittir. Ama demokratik olmayan cumhuriyetler olduğu gibi demokratik monarşiler de vardır.Yani her demokrasi cumhuriyet; her cumhuriyet de demokrasi değildir.⁷

Osmanlı Devleti'nde Demokratikleşme ve Cumhuriyet Olgusu

Tarihte gerçekleşen her olayda olduğu gibi Cumhuriyet'in ilan edilmesi öncesinde, Cumhuriyet'in ilan edilmesini sağlayan, birbiriyle ilgili birtakım olaylar vardır. Bu olayları yani demokratikleşme hareketlerini, Osmanlı Devleti'nde XVIII. yüzyılda ortaya çıkan batılılaşma hareketleriyle başlatabiliriz.

Osmanlı Devleti'nin yüzünü batıya çevirip Avrupa tarzında ilk islahatlar yaptığı dönem, barış dönemi olarak da bilinen Lale Devri'dir. Lale Devri'nde ülkeye matbaanın getirilmesini sağlayan İbrahim Müteferrika aynı zamanda bir düşün adamıdır. Lale Devri'nin bu ünlü düşünürü Usûlü'l Hikem fi Nizâmü'l-Ümem adlı kitabında; "demokrasi, halk egemenliği, monarşi, aristokrasi" düzenlerini anlatmış; demokrasi, halk egemenliği, parlamento fikirlerini dönemin koşulları elverişli olmadığından saklamıştır.⁸

Lale Devri'nin, barış dönemi devletin kötü gidişatına çözüm bulamadığı gibi Osmanlı ordularının Avrupa karşısında aldığı yenilgiler her geçen gün artınca devlet, imparatorluğun devamını sağlamak için Avrupa'ya örnek alarak devletin aksayan yanlarının ıslahına yönelmiştir. Devletin, bir imparatorluk olmasında ve daha sonraları da bu kadar zayıflamasında en büyük unsurun ordu olduğunun düşünülmesi üzerine iyileştirme, modernleşme hareketleri, ordunun aldığı yenilgileri ortadan kaldırmak amacıyla daha çok askeri kanatta gerçekleşmiştir. Kara ve Deniz Mühendishaneleri'nin kurulması, Nizam-ı Cedit Ocağı'nın (III.Selim'in Avrupa tarzında kurduğu ocak) açılması bu islah hareketlerinden sadece birkaçıdır. Fakat devlet, askerî alanda yaptığı yenilikler ile istediği başarıyı yakalayamayınca sorunun çözümünü, askerî alan dışında yönetim alanında yapacağı düzenlemelerde aramaya başlamıştır. İşte bu arayış Osmanlı Devleti'nde egemenliğin paylaşımı ve anayasal çalışmaları yani demokratik rejime gidişatın kapısını aralamıştır. O halde imparatorlukta demokrasiye doğru giden basamakları ya da egemenliğin paylaşımını içeren dönüşümlere kısaca bir göz atalım:

I. Şer'î Hüccet: Padişah IV. Mustafa'nın tahta çıkışı, Nizam-ı Cedit Ocağı'nın kaldırılması esnasında, padişahın gücünü şeriata dayandırıp kullarına karşı egemenliğinin paylaşımına yönelik bazı ciddi sözler verdiği bir nevi antttir. Andın yapılmasında padişahın, otoritesini orduya karşı koruma isteği etkili olmuştur.

II. Sened-i İttifak: Şer'î sözleşmeye göre daha geniş ve etkili bir egemenlik belgesidir. Padişah ile toprak ağaları arasında yapılan bu

⁷ Ahmet Mumcu; Atatürk İlike ve İnkılap Tarihi 2, s. 474-477.

⁸ Tefvik Çavdar; Türkiye'nin Demokrasi Tarihi, Ankara, 2004.

sözleşme ile, ağalar padişahın yasalarını ve egemenliğini kabul ederken; padişah da ağaların kendiliğinden elde ettikleri hakları tanımıştır. Osmanlı'nın anayasal düzene ilk adımı olan bu belge aynı zamanda padişahın yetkilerini sınırlayan ilk belge olması bakımından da önemlidir. Fakat buradaki gelişmeyi demokratik bir hareketten ziyade devletin, ayanlar karşısında acizliğini ortaya koyan antidemokratik bir hareket olarak değerlendirmek daha doğru olur.

III. Tanzimat Fermanı: Osmanlı Devleti'nde anayasacılığın temeli olan ve Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı'ndan dolayı Avrupa'nın desteğini sağlamak amacıyla yayımlanan bu ferman ile padişah, kendi iradesini kanun gücüyle sınırlamayı kabul etmiştir. Fermanın mimarı olan Mustafa Reşit Paşa bu ferman ile aynı zamanda sultanın, bürokrasi, diğer bir ifadeyle hükümet üzerindeki yetkilerini kısmayı amaçlamış; yasama görevini de sivil bürokrasi, asker ve ulemadan oluşan sürekli meclislere bırakmıştır.

Yani daha önceki senetlerde olan hükümdar-ordu; hükümdar-ayan arasında yapılan sözleşmelerden farklı olarak Tanzimat, hükümdarla hükümet arasında ilan edilmiş ve kamuya açıklanmış bir sözleşmedir.

Osmanlı'da Tanzimat'ın bir tamamlayıcısı olarak kabul edilen ve daha çok azınlıkları imparatorluğa bağlamak amacıyla düzenlenen Islahat Fermanı'yla gayrimüslim ve Müslüman halk eşit oranda vilayet ve belediye meclislerinde yer almaya başlamıştır.

IV. Birinci ve İkinci Meşrutiyet: Osmanlı Devleti'nde yönetim alanında önemli bir gelişme sayılan meşrutiyet yani padişahın yetkilerinin halk meclisi ve anayasa ile sınırlandırıldığı rejim, fikir olarak Osmanlı'da 1860'lı yıllarda açıkça tartışılmaya başlanmıştır. Osmanlı aydınlarının böylesi fikirleri tartışmasında hiç şüphesiz Fransız İhtilali'nin yaydığı akımların da etkisi söz konusudur.

Osmanlı aydınlarının Kırım Savaşı'ndan sonra bu düşünceye daha yatkın oldukları görülmektedir. Zira bu savaşta genç deniz ve kara subayları aynı saflarda mücadele verdiği İngiliz ve Fransız meslektaşlarından demokratik fikirleri de öğrenmişlerdir.

Osmanlı'nın sivil-asker aydını, Tanzimat'tan beri süre gelen dönüşümlerin etkisiyle burjuva toplumlarına özgü liberal düşünceleri yakından tanımaya başlamış, edebiyat alanındaki çalışmalar ve girişimler de bu fikirlerin yayılmasını sağlamıştır.

Osmanlı Devleti'nin siyasal eylemlerini oluşturan çekirdek kadro, Şinasi'nin, Tasvir-i Efkâr gazetesinin çevresinde gelişmiştir. Yazılarında XIX. yüzyıl Avrupa'sının sosyal ve politik görüşlerini Osmanlı aydınına tanıtan ve "Genç Osmanlılar" hareketini başlatan Şinasi, Avrupa modelinde din ve devletin birbirinden ayrıldığı devlet yönetiminde, ulusun temsil edilmesini ve gelecekte egemenliğin bilinçli bir şekilde kamuoyuna mal edilmesini savunmuştur. Şinasi ile birlikte Tasvir-i Efkâr'da: Vatan, millet, özgürlük gibi

konulardan bahseden Namık Kemal ise Anayasacı, merkezîyetçi bir düzenin kurulmasını savunmakta idi. Bu aydınlar üzerinde meşrutiyet fikrinin yerleşmesine tesir eden diğer bir gelişme ise, III. Napolyon'un despotik yönetiminden kaçan cumhuriyetçi gençlerden Giam Pietri'nin İstanbul'a gelmesi olmuştur. Namık Kemal'in bir tanıdığına söylediği: "Geçen gün Giam Pietri ile meşrutiyeti konuştuk. Herif iki saat söyledi. Nihayet meşrutiyetin bizde uygulanabileceğine beni inandırdı."⁹ sözleri bunun en açık ispatıdır.

Bazı yazarlara göre Osmanlı'da cumhuriyet fikrini ilk ortaya atan Ali Suavi, çıkardığı Muhbir gazetesinde "ulusal bir meclis"in kurulmasını savunuyordu.

Genç Osmanlıların liberal meşrutiyeti ve temsili demokrasiyi desteklediklerini söyleyebiliriz; fakat padişahsız halk egemenliğini, imparatorluk için tehlikeli gördüklerinden desteklememişlerdir.

Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa, Ali Suavi ve diğer ilerici yurtsever aydınlar 1860'lı yılların ilk yarısında basın-yayın yoluyla kamuoyunda belli bir düşünün oluşmasını sağlamaya gayret ettiler. Fakat bir örgüt olmayınca bu düşünceleri eyleme sevk etmenin kolay olmayacağını görünce, 1865'ten sonra "Yeni Osmanlılar Cemiyeti" adını alacak olan "Yurtseverler Birliğini" kurdular.

1865'te kurulan bu derneğin üyeleri arasında görüş ayrılıkları olmasına rağmen dernek üyeleri Mustafa Fazıl Paşa'nın 1867 baharında Abdülaziz'e gönderdiği; anayasal bir sistemi savunan, din ve devlet işlerinin ayrılmasını vurgulayan, mektupta hemfikir olmuşlardır. Bu gençlerin basın-yayın yoluyla meşrutiyeti savunmaları padişah ve hükümet tarafından tepkiyle karşılanmış ve grup üzerindeki baskılarını artırmışlardır.

Bunun üzerine Genç Osmanlıların önde gelen bazı düşünürleri çözümü yurtdışına çıkmakta bulmuşlardır. Yurtdışında "Hürriyet" ve yurda döndükten sonra Namık Kemal'in etrafında birleşerek çıkardıkları "İbret"te Anayasalı rejimi savunmuşlardır. Yeni Osmanlıların bu uğraşları ülkede; parlamento, halka karşı sorumlu yönetim, siyasal özgürlük... gibi düşüncelerin yayılmasını sağlamıştır. Yani denilebilir ki Türkiye'de demokratik anayasal hareketin düşün temelini Genç Osmanlılar atmıştır.¹⁰

Genç Osmanlıların çalışmaları ve Mithat Paşa ve yandaşlarının girişimiyle, Mayıs 1876' da Abdülaziz'in tahttan indirilip yerine V. Murat'ın geçmesiyle sonuçlanan bir darbe düzenlenmiştir. Darbe beraberinde anayasa ve meşrutiyet fikirlerinin tartışılmasına da neden olurken, V. Murat'ın sağlık sorunlarının artması, Avrupa devletlerinin Osmanlı ülkesindeki azınlık meselesini çözmek için, İstanbul'da bir konferans tertiplenmesi üzerine ordu, bürokrasi, şeyhülislam tarafından Anayasa ve Meşrutiyet'i ilan edeceğine söz veren II. Abdülhamit tahta çıkarılmıştır.

Genç Osmanlıların Meşrutiyet'i apar topar ilan etmekteki amaçlarından biri de Avrupa devletlerinin azınlık meselesini bahane edip

⁹ Niyazi Berkes; Türkiye'de Çağdaşlaşma, İstanbul, 2002.

¹⁰ Şerif Mardin; Türk Modernleşmesi (Makaleler 4), İstanbul, 1995.

Osmanlı'nın iç işlerine karışmayı amaç edindiği, İstanbul Konferansına engel olmaktı. Genç Osmanlılar, Meşrutiyet'le birlikte açılacak ve tüm Osmanlı halkını kapsayacak olan Meclisin, halkın şikayetlerini dillendireceğini, bağımsızlık isyanlarının son bulacağını, bu şekilde imparatorluğun bütünlüğünün korunacağına inanıyorlardı.

Genç Osmanlıların bu zaafını bilen Abdülhamit, anayasa ilan edilmeden önce özel danışmanlarınca anayasanın mutlak gücünü sarsan birtakım maddelerini değiştirerek (meclisi istediği zaman feshetme, bakanlar kurulunu seçme ve dağıtma, istediği kişiyi sürgüne gönderme) anayasalı mutlak gücünü sürdürmeyi başarmıştır. (Şöyle ki: Anayasaya göre açılan Mebusan Meclisi'ni halk seçiyor ve bu yolla da yönetime katılıyordu. Fakat bu meclisi istediği zaman açma ve kapama hakkına padişahın sahip olması meclisin yaşamasını tek kişi yani padişahın iradesine bırakıyordu. Diğer taraftan demokrasinin en önemli kriterlerinden olan hükûmetin, meclise karşı sorumlu tutulması anayasa çerçevesinde padişaha devrediliyor, böylelikle Meclis bir danışma kimliğine dönüştürülüyordu. Ayrıca anayasanın padişaha verdiği, istediği kişiyi sürgüne gönderme yetkisi ile de padişah, yargı kuvvetini de eline alıyordu. Bu durum çerçevesinde padişahın yasama, yürütme ve yargı kudretini anayasaya dayalı olarak eskisi gibi sürdürdüğü, demokrasinin sadece görünüşte var olduğu söylenebilir.) Eylül sonlarında anayasayı hazırlayacak komisyon kurulmuş ve komisyon, öncelikle üyelerini halkın, elli bin kişiye bir kişi olmak kaydıyla seçerek oluşturduğu Mebusan ve üyelerini padişahın belirlediği Ayan meclislerini oluşturmuştur. (23 Aralık 1876'da Anayasa'nın kabul edilmesi üzerine açılan Mebusan Meclisi iki dönem toplanmıştır. 19 Mart-28 Haziran 1877 yılları arasında toplanan Mebusan Meclisi'nde, 68 Müslüman, 48 Gayrimüslim; 13 Aralık 1877-14 Şubat 1878'de toplanan Mecliste ise 59 Müslüman, 47 gayrimüslim vardır.) Yani Osmanlı Devleti'nde halk yönetimde dolaylı da olsa Mebusan Meclisi vasıtasıyla söz sahibiydi; fakat bu haklar halka anlatılıp benimsetilemediğinden önemi bir türlü anlaşılammış bu yüzden de gereği gibi bu haklara sahip çıkılamamıştır. Bu nedendir ki Meşrutiyet'in yetkilerini sınırlandırdığını düşünen Abdülhamit, Doksan Üç Harbi'nde alınan yenilgiyi bahane edip anayasanın kendisine verdiği yetkiler ile meclisi kapatıp anayasayı rafa kaldırarak, İstibdat Dönemi'ni başlattığında halk nazarında bir tepkiyle karşılaşmamıştır.

Bu gelişmelere nazaran şu gerçeği de göz ardı etmemek gerekir, 1876'da ilan edilen Meşrutiyet ile; Türk tarihinde halk ilk kez yönetimde temsil hakkına sahip olmuş, rejim ilk kez değişmiş, ilk anayasa olan Kanun-ı Esasi kabul edilip yürürlüğe girmiştir. Bundan dolayı bu çalışmaların, ileriki günlerde halk egemenliğine zemin oluşturduğu söylenebilir.

İstibdadın mimarı Abdülhamit, ülkede egemenliği sağlamanın yolunu, özgürlükleri ortadan kaldırma, Abdülaziz'i deviren bürokrat, asker, ulema grubundan kendine bağlı çevreler oluşturma, halk ile bağlarını "din" ile sağlama şeklinde düzenlemiştir.

Abdülhamit'in bu baskıcı yönetimine karşı 1860-1870'li yılların ilerici aydınlarından Namık Kemal, Şinasi, Ali Suavi gibi düşünürlerin fikirlerinden etkilenen askeri lise öğrencileri, Abdülhamit'e yönelik Jön Türk eyleminin çekirdeğini oluşturdular. Askeri tıp öğrencileri 1889'da düşüncelerini eyleme dökmek için İbrahim Temo, İshak Sûkuti, Abdullah Cevdet, Mehmet Raşit önderliğinde, daha sonraları adı Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti olacak örgütü kurdular.

Jön Türkler, İkinci Meşrutiyet ilan edilmeden önce Birinci Meşrutiyet'te olduğu gibi basın-yayın yoluyla bir etki sahası oluşturdular. Bunların başında: Ahmet Rıza "Meşveret"te, yönetimi elitlerden oluşan bir güce devretmekten bahsederken; Murat Bey "Mizan"da asker, sivil bürokratlardan seçilecek bir meclisin kurulmasını dile getirmiş; Ahmet Cevdet ise "İçtihat"ta, anti-monarşist tavrını sergilemiş ve özellikle laiklikle ilgili düşünceleri, daha sonraları Mustafa Kemal üzerinde etkili olmuştur.

1907'den sonra Jön Türklerin örgütlenmeleri Abdülhamit'in pek etkili olmadığı Rumeli'de hızlanmıştır. Bu örgütlenme de Rumeli'deki subaylar ve bir kısım sivil bürokrat çekirdeği oluşturmuştur. Gizli örgütler ilk olarak Selanik'te kurulmuştur. Bu örgütler arasında Mustafa Kemal'in kurduğu Vatan ve Hürriyet de vardır.

Daha sonraları Terakki ve İttihat Cemiyeti altında birleşen örgütün içerisinde Doktor Nazım, Enver Paşa, Fethi Okyar, Kâzım Karabekir, Resneli Niyazi, İsmail Canpulat gibi tanınmış kişiler vardır.

Yıl 1908'e gelince gelişmeler bir hayli hızlanmıştır. Bunun en önemli nedeni İngiltere ile Rusya arasında 1908'de yapılan Reval Görüşmeleri sonrasında Osmanlı'nın Balkan topraklarının paylaşılması olmuştur. Bu gelişmeler üzerine cemiyetin önde gelenlerinden Enver Paşa ile Resneli Niyazi dağa çıkmış, Eyüp Sabri de gerilla savaşına başlamıştır (Temmuz 1908). Merkezin bu ayaklanmayı bastırmak için gönderdiği Şemsi Paşa cemiyet tarafından öldürülünce Cemiyet, 21-22 Temmuz gecesi toplanarak anayasanın yürürlüğe girmesi ve meclisin açılması için Yıldız Sarayı'nı telgraf bombardımanına tabi tutmuştur. Bu durum üzerine Abdülhamit 24 Temmuz 1908'de Meşrutiyet'i tekrar ilan etmek zorunda kalmıştır.

Osmanlı'da Meşrutiyet'in ikinci kez hayata geçmesi ile halk ilk kez çok partili hayata geçmiştir (Ahrar Partisi, Hürriyet ve İtilaf, İttihat ve Terakki... gibi partiler kurulmuştur.). Anayasada yapılan; hükûmetin, meclise karşı sorumlu tutulması, padişahın meclisi açma kapama yetkisinin elinden alınması, sürgüne gönderme yetkisinin kaldırılması gibi düzenlemeler ile padişahın, 1876 Anayasası ile sahip olduğu yasama, yürütme ve yargıdaki mutlak hakimiyeti kırılmış, Meclisin yaptırım gücü artırılmış, demokrasi görüntü olmaktan çıkıp gerçek anlamda uygulanmaya başlanmıştır.

1923'te kurulan yeni Türkiye Devleti, Osmanlı'da olgunlaşmaya başlayan demokrasinin çakıl taşlarını; halk meclisini, çok partili hayatı, anayasalı yönetimi, kısmi de olsa, halk egemenliği gibi siyasi birtakım mirasları devralmıştır. Lakin Osmanlı Devleti'nde tam uygulanmayan bu miraslar, Birinci Dünya Savaşı nedeniyle tamamen rafa kaldırılmıştır.

Mustafa Kemal ve Cumhuriyet Fikri

Osmanlı Devleti'ndeki demokratikleşme hareketlerinden bahsettikten sonra şimdi de bu düşüncenin Mustafa Kemal'de nasıl, ne zaman ortaya çıktığına bir göz atalım:

Mustafa Kemal'de cumhuriyet fikrinin oluşması hakkında, birtakım yazarlardan ve o dönemin tanıklarının hatıralarından yararlanarak konuya açıklık getiren Hamza Eroğlu'nun kitabında yaptığı bazı tespitler şöyledir:¹¹

Fransızca'yı bilen, ihtilal bildirilerini okuyup ihtilalin özgürlük fikirlerinden etkilenen Mustafa Kemal'de cumhuriyet fikrinin oluşmasında hiç şüphesiz, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun, Ulus'ta 1961'de yayımladığı bir makalesinde söylediği gibi, Fransız İhtilali son derece etkili olmuştur.

Ali Fuat Cebesoy "Sınıf Arkadaşım ATATÜRK" adlı kitabında, Mustafa Kemal'in 1902'de Harp Akademisi'nin birinci sınıfında iken, batılı anlamda bir yönetimden bahsettiğini yazmaktadır. Ayrıca Ali Fuat Cebesoy ATATÜRK'ün Şam'a gitmeden önce (1905) arkadaş çevresinde yaptığı bir toplantıda: "Bu dava yıkılmak üzere olan bir İmparatorluktan önce, bir Türk Devleti çıkarmaktır." dediğini yazmaktadır.¹²

Münir Hayri Egeli "ATATÜRK'ün Bilinmeyen Hatıraları" adlı kitabında Mustafa Kemal'in cumhuriyeti 1906'da Suriye'de arkadaşı Halil Bey'le yaptığı bir konuşmada dile getirdiğini yazmaktadır.

Mustafa Kemal'in İvan Manalof'a, Meşrutiyet'ten önce Selanik'te söyledikleri şöyledir: "Bir gün gelecek, ben hayal zannettiğiniz bütün inkılapları başaracağım. Mensup olduğum millet bana inanacaktır. Saltanat yıkılmalıdır. Din ve devlet birbirinden ayrılmalı, şarktan benliğimiz sıyrılarak (benliğimizi sıyrarak) batı medeniyetine aktarmalıyız."¹³

Selanik'te, askeri bir kulüpte verilen bir konferanstan etkilenen Mustafa Kemal, kulüp lokantasında arkadaşlarına şöyle demektedir; "İnkılabı, ikmal etmek lazımdır. Biz bunu yapabiliriz. Ben bunu yapacağım. Evet inkılap yapacağız. Bugüne kadar yapılan inkılap kâfi sayılmaz. Fazlasını yapacağız. Daha sonra arkadaşlarına, devlet hizmetleri veren Mustafa Kemal'e arkadaşları: 'Bütün bu işlerin içinde sen ne olacaksın?' diye sorduğunda onlara şu cevabı vermiştir: Ben de bu sözleri o makamlara koyabilen olacağım."¹⁴

¹¹ Eroğlu; s. 16-22.

¹² a.g.e.; s. 16-22.

¹³ a.g.e.; s. 16-22.

¹⁴ a.g.e.; s. 16-22.

Şükrü Tezer "ATATÜRK'ün Hatıra Defteri" adlı eserinde, ATATÜRK'ün Birinci Dünya Harbi sırasında, devlet rejimi değişikliği üzerine Topal İsmail Paşa ile yaptığı görüşmede ileride Cumhuriyet'in kurulacağını; ancak koşulların o an için elverişli olmadığını belirtmiştir.¹⁵

Mustafa Kemal'in Millî Mücadele öncesinde söylediği bu sözler Gazi'de bu fikrin Kurtuluş Savaşı öncesinde oluştuğunu ortaya koymaktadır. Millî Mücadele Döneminde ise meydana gelen bazı gelişmeler ileride cumhuriyet rejiminin kurulacağına işaret etmekteydi, şöyle ki:

1. Amasya Genelgesi'nin, "Ulusun bağımsızlığını yine ulusun azim kararı kurtaracaktır."

2. Erzurum Kongresi'nin, "Ulusal güçleri etken; ulusal iradeyi egemen kılmak esastır." maddeleri ile,

3. 23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılmasıyla, meclisin millî iradenin tek temsilcisi haline getirilmesi ve millî egemenlik ilkesinin hayata geçirilmesi,

4. 1921 Anayasası'nda, Egemenliğin kayıtsız şartsız millete verilmesi gibi gelişmeler örtülü de olsa, ileride cumhuriyet rejimine geçileceğinin somut göstergeleriydi.

Ayrıca Mustafa Kemal Erzurum'da 7/8 Temmuz 1919 gecesi sabaha karşı Mazhar Müfit'e: "Hükûmet biçimi zamanı gelince cumhuriyet olacaktır." demiş ve gizli kalması kaydıyla anı defterine yazdırmıştır.¹⁶

İsmet Paşa ise hatıralarında, Cumhuriyet'in ilanı öncesi düşüncelerini şöyle dile getirmektedir:¹⁷ "İstanbul'daki Saltanat idaresinin karşısında Büyük Millet Meclisi idaresi kurulmuştur. Harpten sonra bu idareye son verip memleketi tekrar hükümdarın eline teslim etmek aklın almayacağı bir iş. Hiçbir zaman böyle bir şeyi aklımızdan geçirmemiştir. Cumhuriyet fikri, mütareke esnasında hanedan mensuplarının düştükleri seviye bakımından zaruri bir netice şeklinde tamamıyla malımız olmuştur. Nitekim biz ATATÜRK ile mahrem konuştuğumuz zaman hep cumhuriyet esası üzerinde dururduk. Fakat içinde bulunduğumuz şartlar bu fikrin açığa vurulmasına imkân vermiyordu. Gerçi devam eden sistem cumhuriyetten başka bir mana ifade etmiyordu; ama bunun farkında olmayanlar vardı. Büyük Millet Meclisi memleket, idaresine hâkimdi. ATATÜRK, meclis başkanı idi. Kumandanlar hem komutan olarak vazife yapıyor hem de meclis azası bulunuyorlardı. Bu bizim için tabii bir hayat tarzı hâline gelmiştir. Bu hayat tarzının cumhuriyet tarzı olduğunu yalnız ilan etmek, açığa vurmak kalıyordu."

¹⁵ a.g.e.; s. 7-21.

¹⁶ Mazhar Müfit Kansu; Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, c. 2, Ankara, 1998, s. 595. Vural Savaş, s. 95-98.

¹⁷ İsmet İnönü; İsmet İnönü Hatıraları, 2. Kitap, Ankara, 1987, s. 181.

Evet İsmet Paşa'nın söylediği gibi Kurtuluş Savaşı, adı konmadan ama herkes tarafından bilinen bir rejimle yönetiliyordu. Anadolu'daki ihtilalin giderek cumhuriyeti kapsadığını sezenler de vardı. Şöyle ki; Son Osmanlı sadrazamlarından Ali Rıza Paşa'nın, bir söyleşi sırasında Mustafa Kemal'i, Ahmet İzzet Paşa'ya çekiştirirken "Cumhuriyet yapacaklar, cumhuriyet!"¹⁸ diye bağırımdan kendisini alamaması; Anadolu'daki gelişmeleri yakından takip eden ve Millî Mücadele'nin baş düşmanı İngiltere'nin haber alma örgütlerinin, Sivas kongresi ile bir "Anadolu Cumhuriyeti'nin" kurulmasından, kuşku duyduklarını raporlarında belirtmeleri; 22 Eylül 1919 tarihli The Times gazetesinin Sivas Kongresi'nden, "Sivas'taki Anadolu Cumhuriyeti"¹⁹ diye bahsetmesi, ileriki günlerde Anadolu'da Cumhuriyet'in kurulacağını İstanbul'daki yöneticilerin ve yabancı ülkelerden bazılarının tahmin ettiklerini ortaya koymaktadır.

Mustafa Kemal Cumhuriyet'in kurulmasına yönelik, 27 Eylül 1923 tarihinde Neue Freie Presse muhabirine verdiği bir demeçte;²⁰ "Yeni Türkiye Anayasası'nın ilk maddesi şöyledir: Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir. Yürütme kudreti, kanun yapma gücü milletin tek ve hakiki temsilcisi olan Meclis'te toplanmıştır. Bu iki kelimeyi bir kelimedede özetlemek mümkündür: 'Cumhuriyet.' diye düşüncelerini dile getirmiştir."

Mustafa Kemal'de cumhuriyet fikrinin oluşmasında Fransız İhtilali fikirleri ile Genç Osmanlıların etkisi açıktır. Bu etkilerin yanında Gazi'nin böylesine çağdaş fikirlere sahip olmasında yetiştiği coğrafyanın, aldığı eğitimin de katkısı vardır. Zira Mustafa Kemal tahsilini Selanik, Manastır ve İstanbul'da tamamlamıştır. Özellikle Selanik son dönem Osmanlı Devleti'nin özgürlük merkezi ve Avrupa'daki çağdaş düşüncelerin devlete giriş kapısıydı. Bunun yanında askeri okullarda verilen kaliteli ve çok yönlü eğitime Mustafa Kemal'in araştırmacı, ilerici, meraklı kişiliğini de katmak gerekir. İstibdat döneminde özgürlük mesajı veren Fransız İhtilali'nden bahseden edebiyatla ilgilenmiş, İstibdat idaresinin yasakladığı inkılapçı edebiyata ilgi duymuştur. Fransız İhtilal bildirilerini okumuş, Namık Kemal'in özgürlükle ilgili şiirlerini ezberlemiş, Ziya Paşa, Namık Kemal, Tevfik Fikret, Mehmet Emin ve Süleyman Nazif gibi şahısların eserlerini okumuştur. Ayrıca Rousseau, Voltaire, Montesquieu, Mirabeau, Danton, Robespierre, Napolyon, August Comte, Durkheim, Desmoulins gibi yabancı yazarların eserlerinden de etkilenmiş,²¹ Montesquieu'nun hükümetler ve politik müesseseleri karşılaştırdığı eseri "Kanunların Ruhı" ve Rousseau'nun insanların özgürlüğünü ve haklarını savunan eseri "Sosyal Mukaveleyi" ve kötü kanunları tartıştığı Emile'yi okumuştur. Fransızca ve Almanca bildiği için bu dillerden mesleğiyle ilgili çeviriler yapmış, okuduğu eserlerdeki fikirlerden

¹⁸ Şerafettin Turan; Türk Devrim Tarihi, 2. Kitap, Ankara, 1998, s. 292 .

¹⁹ Eroğlu; s. 43.

²⁰ Afet İnan; Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi, Ankara, 1973, s. 93.

²¹ Ercan Haytoğlu, "Cumhuriyet, Türk Tarihindeki Gelişimi ve Atatürk", AAMD, c. 14, Sayı 42, Ankara, 1998, s. 1135-1136.

faydalanmış ve bunları sentezleyerek kendi düşüncelerini oluşturmuştur. Bu düşüncelerin doğal sonucu olarak da Harp Akademisini bitirdikten sonra tayin edildiği ilk görev yeri olan Şam'dayken "Vatan ve Hürriyet Cemiyeti" adlı bir örgüt kurmuştur.²²

Yukarıda Mustafa Kemal'in gençlik yıllarında söyledikleri, okuduğu eserler, millî mücadeledeki faaliyetleri ile İsmet Paşa'nın verdiği demeçler, İstanbul hükûmeti ve dış basının bu konudaki görüşleri, Cumhuriyet'in ilanı öncesinde şunu açıkça ortaya koymaktadır: İleride halk egemenliğine geçileceği kesindir; lakin ulusal mücadele yıllarında millî birlik ve bütünlüğü bozmamak amacıyla bu düşüncenin net bir şekilde dile getirilmesi doğru bulunmamıştır.

Cumhuriyet'in İlanını Gerekli Kılan Nedenler

Büyük zafer kazanıldıktan sonra saltanatın kaldırılması, Halk Fırkası'nın kurulması vb. gibi nedenler meclisteki görüş ayrılıklarını artırmış, Mustafa Kemal'e karşı olan gruplar Saltanatın tekrar kurulmasını gündeme getirmeye başlamışlardır. Öyleyse yapılacak devrim ile kişi egemenliğine dönülmeyeceği daha kesin bir şekilde gösterilmeliydi.

23 Nisan 1920'de kurulmuş ve ulusal egemenliği uygulamasına rağmen resmen adı konmamış devletin, isminin netleştirilmesi gerekliydi. Saltanatın kaldırılmasından sonra devlet başkanlığı konumunun boşluğu giderek içeride ve dışarıda büyük bir sorun olmaya başlamıştır. İsmet Paşa bu durumla ilgili Avrupalı siyaset adamlarıyla yaptığı bir konuşmayı anlatarak;²³ "Devletinizin başkanı yoktur. Şimdiki başkanınız, meclis başkanıdır. Demek ki siz ayrı bir başkan bekliyorsunuz." diyerek Avrupa'nın bu konuda Türkiye'ye nasıl baktığını anlatmaya çalışmıştır. Diğer taraftan içerideki birtakım milletvekilleri de halifeyi devlet başkanı olarak görüyorlardı, öyleyse yapılacak devrim ile devlet başkanının kim olduğu netleştirilmeliydi.

İkinci TBMM göreve başladıktan sonra meclisin bütün milletvekilleri, Halk Fırkası'ndan oluşmasına rağmen mecliste hizipleşmeler baş göstermişti. 1923 Ekim sonlarında bu hizipleşmeler bir hükûmet bunalımının patlak vereceğinin habercisiydi. Bu durumda Mustafa Kemal, Fethi Okyar'ın başkanlığını yaptığı hükûmetin istifasını istedi. 26 Ekim 1923'te Fethi Okyar'ın başında bulunduğu hükûmet istifa etti. Böylece Gazi, Meclis Hükûmeti Sistemi'ne göre hükûmetin kurulamayacağını gösterip köklü bir anayasa değişikliği yapabilecekti. Öyle de oldu Meclis'teki her grup kendi adayını desteklediğinden ve hiçbir aday yeterli oyu alamadığından yeni hükûmet kurulamadı. Bu gelişmeler Meclis Hükûmeti Sistemi'nin tıkanıldığını ve yürütme gücünün zayıfladığını ortaya koydu. Bu konuda Mustafa Kemal Nutuk'ta şunları söylemektedir:²⁴ "Baylar, yeni meclis, daha ilk döneminde,

²² Ünsal Yavuz; Atatürk İmparatorluktan Millî Devlete, Ankara, 1990, s. 22 .

²³ Turan; s. 292 .

²⁴ Kemal Atatürk; Nutuk II, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1981, s. 583 .

gizliden gizliye karşıcılık yapan küçük bir grupça aldatılma durumuna düştü. Kötülük, hükûmetin meclisçe seçilmesinden doğuyordu. Bu gerçeği çoktan görmüştüm. Ben, mecliste gizli ve karşıcıl bir grup bulunduğunu sezdikten, meclis çalışmalarında duyguların etkin olduğunu gördükten ve Bakanlar Kurulu çalışmalarının her gün temelsiz birtakım nedenlerle çığırından çıkarıldığı kanısına vardıktan sonra, uygulamak için sırasını beklediğim bir tasarının uygulanma zamanının geldiği yargısına varmışım. Bunu açıkça söylemeliyim. Buna göre, şimdi vereceğim bilgileri ve yapacağım açıklamaları anlamak daha kolay olacaktır.”

Gerek Bakanlar Kurulu başkanı Fethi Bey'in ve gerek öbür bakanların çekilmeleri zamanının geldiğini ve bunun gerekli olduğunu ileri sürdüm. Yeni Bakanlar Kurulu seçiminde, şimdiki bakanlar yeniden seçilirlerse; bunlar yine bakanlıktan çekilecekler ve Bakanlar Kurulu'na girmeyeceklerdir. Yalnız, o zamanlar, bakanlar gibi seçilen ve Bakanlar Kurulu'nun bir üyesi olan Genel Kurmay Başkanı Fevzi Paşa bu karar dışında bırakıldı.

Baylar, bu davranışın ve alınan kararın iç yüzü incelenirse şu sonuç çıkar: Tutkularına kapılan grubu hükûmet kurmakta büsbütün serbest bırakıyoruz.”

Mustafa Kemal'in de Nutuk'ta söylediği gibi artık Meclis Hükûmeti Sistemi tıkanmıştı. Öyleyse, yapılacak düzenleme ile yürütmeye hız kazandıracak, hükûmetin kurulmasını kolaylaştıracak yeni bir sisteme geçilmeliydi. Şöyle ki; yürütmenin başına bir devlet başkanı getirilirse O da bir milletvekilini başbakan olarak atarsa, başbakan da bakanları seçerse yani, Meclis Hükûmeti Sistemi'nden, Kabine Sistemi'ne geçilirse mevcut sorun çözüm bulacaktı. Sistemi değiştirmek için Anayasa değişikliği gerekli idi. Bu değişiklik ile ilk önce bir devlet başkanlığı kurulmalıydı. Bunun için de rejimin isminin konması gerekli idi.

Cumhuriyet'in ilan edilmesinde bu nedenlerin yanında kuşkusuz ATATÜRK'ün, Türkiye'yi modern devlet ve modern toplum olarak görmesinin bu rejim ile mümkün olacağına inanması, bu rejimin Türk milletinin karakterine uygun olduğunu düşünmesi ve bu rejimi en ileri devlet ve hükûmet şekli olarak görmesi de son derece etkilidir. Bu nedendir ki, Lozan Antlaşması'nın imza edilmesinden sonra Mustafa Kemal, özel kaleminde memur olan Hasan Rıza Soyak'a birkaç küçük kâğıt parçası vermiş ve temize geçirmesini istemiştir. Hasan Rıza Soyak, temize geçirdiği kâğıtların 1921 Anayasası'nın devlet şekline ait maddelerini değiştiren ve Türkiye Devleti'ne, “Cumhuriyet” şeklini kazandıran taslak olduğunu görmüştür.²⁵

Bazı kesimlerin saltanatı geri getirme isteklerini gündeme taşımaları, devlet başkanlığı meselesinin sorun yaratması, rejimin belirsizliği gibi nedenlere ileriki günlerde çözülmesi neredeyse imkânsız hale gelen hükûmet bunalımı eklenince ATATÜRK, 28 Ekim akşamı; İsmet Paşa, Kâzım

²⁵ Eroğlu; s. 39-40.

Özalp, Fethi Okyar, Ruşen Eşref Ünaydın, Fuat Bulca, Kemalettin Sami ve Halit Karsıalan gibi bazı bakan ve milletvekillerini Çankaya'daki evine akşam yemeğine davet eder, ve yemekte, yarın Cumhuriyet'i ilan edeceğini söyledikten sonra Mazhar Müfit'e dönerek: "Erzurum'dan beri ağzından çıkarmadığın Cumhuriyet'in işte zamanı geldi, yarın istediğin kadar 'Cumhuriyet' diye alenen bahsedebilirsin."²⁶ der.

Mustafa Kemal bu konudan Nutuk'ta şöyle bahsetmektedir;²⁷ "Gece olmuştu. Çankaya'ya gitmek üzere meclisten ayrılırken koridorlarda beni beklemekte olan Kemalettin Sami ve Halit Paşalara rastladım benimle görüşmek için o zamana değin orada beklediklerini anlayınca, akşam yemeğine gelmelerini Millî Savunma Bakanı Kâzım Paşa'ya söyletti. İsmet Paşa ile Kâzım Paşa'ya ve Fethi Bey'e de Çankaya'ya benimle birlikte gelmelerini söyledim. Çankaya'ya varınca, orada beni görmek üzere gelmiş olan Rize milletvekili Fuat, Afyonkarahisar milletvekili Ruşen Eşref Beylere rastladım. Onları da yemeğe alıkoydum. Yemek yenirken: Yarın Cumhuriyet ilan edeceğiz dedim. Orada bulunan arkadaşlar hemen düşüncemi benimsediler. O gece birlikte bulunduğumuz arkadaşlar, erkenden beni terk ettiler. Yalnız İsmet Paşa, Çankaya'da misafir idi. Onunla yalnız kaldıktan sonra, bir kanun layihası müsveddesi hazırladık. Bu tasarıda 20 Ocak 1921 günlü Anayasa'nın devlet biçimini saptayan maddelerini şöylece değiştirdim:

1. Birinci maddenin sonuna: "Türkiye Devleti'nin hükümet biçimi cumhuriyettir." tümcesini ekledim.

2. Üçüncü maddeyi şöyle değiştirdim: "Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisince yönetilir. Meclis, hükümetin yönetim kollarını bakanlar aracılığı ile yönetir."

Bundan başka, anayasanın temel maddelerinden olan 8. ve 9. maddeleri de değiştirilerek ve açıklığa kavuşturularak şu maddeler yazıldı:

1. Madde- "Türkiye Cumhurbaşkanı TBMM Genel Kurulunca ve kendi üyeleri arasından bir seçim dönemi için seçilir. Başkanlık görevi yeni Cumhurbaşkanı'nın seçilmesine değin sürer. Eski başkan yeniden seçilebilir."

2. Madde- "Türkiye Cumhurbaşkanı, devletin başkanıdır. Bu kimliği ile, gerekli gördükçe Meclis'e ve Bakanlar Kuruluna başkanlık eder."

3. Madde- "Cumhurbaşkanı, başbakanı Meclis üyeleri arasından seçer. Öbür bakanları da başbakan yine meclis üyeleri arasından seçer; sonra hepsini Cumhurbaşkanı Meclis'in onayına sunar. Meclis toplantı halinde değilse, onaylama Meclis'in toplantısına bırakılır."

²⁶ Kansu; s. 595.

²⁷ Atatürk; s. 586-587.

Yemekten sonra köşkte Mustafa Kemal'le yalnız kalan İsmet Paşa o geceyle ilgili hatıralarında şunları söylemektedir: "Gittiler, biz ikimiz oturduk. Nedir, neye müstenit Cumhuriyet ilan edeceğiz? Çalışmalarımız beş saat sürdü. Aramızda hiçbir münakaşa konusu olmadı. Mesele hazır bir hâldeydi. Vakit gelmişti. Yarın yapılacaktı."

Ertesi sabah her şey ATATÜRK'ün düşündüğü çerçevede gerçekleşmiştir. Şöyle ki:

29 Ekim sabahı saat 10.00'da toplanan Halk Fırkası Grubu, Bakanların seçilmesinde bir çözüme ulaşılamayınca bir gece önce yemekte bulunan Kemalettin Sami Paşa meclise, sorunun Genel Başkan Mustafa Kemal tarafından çözülmesini içeren bir önerge vermiştir. Bu önergenin kabul edilmesi üzerine Mustafa Kemal meclisten sorunun çözümü için bir saat süre istemiştir. Bu süre içerisinde meclisteki odasına gerekli birtakım kişileri davet eden ATATÜRK, bir gece önce hazırlanan yasa tasarısını gösterip karşılıklı görüşmelerde bulunmuştur.

Öğleden sonra saat 13.30'da toplanan Halk Fırkası Umumi Heyetinde kürsüye çıkan Mustafa Kemal, hükûmet bunalımı ve çözümüne yönelik şu açıklamaları yapmıştır:²⁸

"Sayın arkadaşlar, çözülmesinde güçlüğe uğradığınız sorunun nedeninin ve etmeninin, bütün arkadaşlarca anlaşılmiş olduğu kanısındayım. Eksiklik ve kötülük, uygulamakta olduğumuz yöntem ve biçimdedir. Gerçekten yürürlükteki Anayasamız gereğince bir bakanlar kurulu kurmaya giriştiğimiz zaman, bütün arkadaşların her biri bakanları ve bakanlar kurulunu seçmek zorunda bulunuyor. Hepinizin birden bakanlar kurulu seçmek zorunda bulunmanızdan doğan güçlüğün giderilmesi zamanı gelmiştir. Geçen dönemde de, böyle güçlükle karşılaşılıyordu. Görülüyor ki bu yöntem kimi zaman birçok karışıklığa yol açıyor. Yüce kurulunuz, bu sorunun çözülmesi için beni görevlendirdi. Ben de bilginize sunduğum bu görüşten esinlenerek düşündüğüm biçimi saptadım. Onu önereceğim. Önerim kabul olursa güçlü ve tutarlı bir hükûmet kurulabilecektir. Devletimizin biçimini ve niteliğini saptayan ve hepimiz için kutsal olan anayasamızın kimi yerlerini açıklığa kavuşturmak gereklidir. Öneri şudur: Dedikten sonra, bilinen tasarıyı okutmak üzere yazmanlardan birine uzatarak kürsüden ayrıldım."

Fırkada okunan teklif, Anayasanın 1, 2, 4, 10, 11, 12. maddelerinin değiştirilmesini ve hükûmet şeklinin cumhuriyet olduğunu ve bununla ilgili diğer değişiklikleri öngörüyordu.

²⁸ Atatürk; s. 590-591.

Mustafa Kemal'in teklifinden sonra mecliste görüşmeler ve tartışmalar başlamıştır. Şimdi bu tartışmalardan bazı kesitler verelim:²⁹

Hazım Bey (Niğde): "Anayasayı biz yapabilir miyiz? Sanırım yapamayız. Yetkimiz varsa bu, partide olmaz. Partide görüşüldükten sonra açık oturumda kimse söz söyleyemiyor. Ulusun varlığı ile ilgili yasalara burada kesin bir biçim verilmesinden yana değilim. Bu gibi yasalar açık oturumda ve serbestçe görüşülmeli. Her şeyden önce hükümet bunalımını çözümlayelim."

Sabit Bey (Erzincan): "Böylece hükümet kurma yöntemini benimsiyorum. Ancak, anayasanın değiştirilmesi önerisi ile bugünkü bunalım giderilemez. Biz şimdi bir bakanlar kurulu başkanı seçelim. Anayasanın değiştirilmesini sonra düşünürüz."

Yunus Nadi (İzmir) (Hazım Bey'i yanıtlayarak): "Her ülke ilk kez anayasa yaparken bu iş için bir Kurucu Meclis kurmuştur. Bizde ise bu gibi işlerde ayrıca kurucu meclis kurulacağı açıkça belirtilmemiştir. Bizde her zaman bu gibi değişiklikler olmuştur. Bizden önceki Türkiye Büyük Millet Meclisi de bu yolda yürümüştür. Buna yetkimiz vardır. Duraksamayalım. Şimdi biz hükümet bunalımının giderilmesini Başkan Paşa Hazretlerine bıraktık. O da bize, bu öneriyi getirdi. Bu öneride gösterilen yöntemi, bütün arkadaşlar ayrı ayrı düşünmüştür. Şimdi bunu saptamak gereklidir. Önerilen biçim şimdi de yürürlüktedir. Bunu açıklayıp daha belirli olarak saptayacağız."

Vehbi Bey (Balıkesir), Hamdullah Suphi (İstanbul), Ragıp Bey (Kütahya) Abidin Bey (Manisa), Eyüp Sabri Efendi (Konya) gibi milletvekillerinden sonra söz alan İsmet Paşa konuyla ilgili şöyle demiştir:

"Parti Başkanının önerisini kabule kesin gerekseme vardır. Bütün dünya bizim bir hükümet biçimi görüştüğümüzü biliyor. Bu görüşmelerimizi bir sonuca bağlamamak, güçsüzlüğü ve düzensizliği sürdürmekten başka bir şey değildir. Ulus, egemenliğine ve yazgısına kendisi el koymuştur. Öyle ise, bunu yasa ile belirtmekten niye çekiniyoruz? Cumhurbaşkanı olmadan, başbakan seçme önerisi yasa dışı olur. Bunda kuşkuya yer yoktur. Başbakanı yasal olarak seçebilmek için Gazi Paşa Hazretlerinin önerisinin yasalaşması gerekir."

İsmet Paşa'dan sonra söz alan Abdurrahman Şeref Bey ise şöyle demiştir:

"Hükümet biçimlerini teker teker saymak gereksizdir. Egemenlik sınırsız ve koşulsuz ulusundur. Kime sorarsanız sorunuz , bu, Cumhuriyet'tir. Doğan çocuğun adıdır. Ama bu ad kimilerine hoş gelmezmiş, varsın gelsesin."

²⁹ Atatürk; s. 590-593.

Bundan sonra Yusuf Kemal Bey, öneriyi kabul etmenin gerekli olduğunu belirten uzun bir konuşma yaptıktan sonra parti toplantısına son verilip saat 18.00'de Meclis toplantısına geçilmiştir. Fırkanın toplantısında öngörülen teklif, Kanuni Esasi Encümeni'nde incelenmiş teklife sadece dil ve devletin dini ile ilgili hükümler eklenmiştir.

Kanuni Esasi Encümeni'nin, Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun bazı maddelerini değiştirmeye yönelik kanun teklifi şöyledir:

1. Birinci madde; Hâkimiyet, bilâkaydüşart milletindir. İdare usulü halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir. (Egemenlik kayıtsız şartsız ulusundur. Yönetim biçimi, halkın yazgısını doğrudan kendisinin eylemli yönetmesi esasına dayanır. Türkiye Devletinin yönetim biçimi cumhuriyettir.)

2. İkinci madde: Türkiye Devleti'nin dini İslam'dır, resmî lisanı Türkçedir.

3. Dördüncü madde; Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur. Meclis, inkisam ettiği şubati idareyi icra vekilleri vasıtasıyla idare eder. (Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi tarafından yönetilir. Meclis, hükümetin çeşitli yönetim biçimlerini, İcra Vekilleri eli ile yönetir.)

4. Onuncu madde; Türkiye Reisicumhuru, Türkiye Büyük Millet Meclisi Heyet-i Umumiyesi tarafından ve kendi azası meyanından bir intihap devresi için intihap olunur. Vazife-i Riyaset, yeni reisicumhurun intihabına kadar devam eder, Tekrar intihap olunmak caizdir. (Türkiye Cumhurbaşkanı TBMM Genel Kurulu tarafından ve kendi üyeleri arasından bir seçim dönemi için seçilir. Başkanlık görevi, yeni Cumhurbaşkanının seçimine kadar sürer, tekrar seçilmek olanaklıdır.)

5. On birinci madde; Türkiye Reisicumhuru devletin reisidir. Bu sıfatla lüzum gördükçe Meclise ve Heyet-i Vekiliye riyaset eder. (Türkiye Cumhurbaşkanı devletin başıdır. Bu sıfatla gerekli gördükçe, Meclis'e ve bakanlar kuruluna başkanlık eder.)

6. On ikinci madde; Başvekil Reisicumhur tarafından ve meclis azası meyanından intihap olunur. Diğer vekiller başvekil tarafından yine meclis azası arasından intihap olunduktan sonra heyeti umumiyesi Reisicumhur tarafından meclisin tasvibine arz olunur. meclis hali içtimada değilse, keyfiyeti tasvip, meclisin içtimasına talik olunur. (Başbakan, Cumhurbaşkanı tarafından ve meclis üyeleri arasından seçilir, diğer bakanlar başbakan tarafından, yine meclis üyeleri arasından seçildikten sonra, tümü Cumhurbaşkanı tarafından meclisin onayına sunulur. Meclis, toplantı halinde değilse, onaylama işlemi meclisin toplanmasına bırakılır.)³⁰

³⁰ TBMM Zabıt Cerideleri; c. 3, s. 90; Türk Parlamento Tarihi, TBMM II Dönem 1923-1927, s. 197. Bahir Mazhar Erüreten; Türkiye Cumhuriyeti Devrim Yasaları, Mart 1999, s. 16.

Şimdi Kanun hakkında mecliste söz alan vekillerin söylediklerinden bazı paragraflar verelim:

Yunus Nadi Bey (İzmir): "...TBMM, bu kanunun birinci maddesiyle, hâkimiyeti kayıtsız şartsız millete vermiştir. Bu hükümet şeklinin adı cumhuriyettir. Eklenen fıkra ile cumhuriyet şeklen ifade edilmiştir..." Yunus Nadi'nin ardından Vasil Bey(Saruhan) ve Yahya Galip Bey (Kırşehir)lerin konuşmalarından sonra Eyüp Sabri Efendi söz alarak kanunla ilgili olarak şöyle demiştir:

"...Arkadaşlar, bizim hükümetimiz bugün cumhuriyet olmuyor. Teşekkül ettiği günlerden beri cumhuriyet olmuştur...Binaenaleyh bu kanun bizim esasen sureti meşrua ve mâkulede teşekkül eden ve zaten mevcut olan hükümetimize bir ilmî kisve veriyor, giydiriyor o da "Cumhuriyet" kelimesidir... Bu kanunun müstacelen kabul buyurulmasını ve kabulünü müteakip Reiscumhur intihabını ve bunun yanında da yüz bir pare top atılmasını teklif ediyorum"

Rasih Efendi (Antalya): "...Bugün Teşkilatı Esasiye kanununun bazı maddelerini tavzih ile hakkın sonsuza kadar bu milletin kendi eli ile idare edileceğini dünyaya ilandan başka bir şey değildir..."³¹

Mecliste birçok milletvekilin konuşmasından sonra maddeler teker teker oylamaya tabi tutulur. Ve yasa tasarısı saat 20.30'da yüz elli sekiz milletvekilinin oy birliği ve büyük bir coşku ile kabul edilir. 20.45'te Cumhurbaşkanı seçimi yapılır ve Meclis'te bulunan yüz elli sekiz kişinin oy birliği ile Ankara Mebusu Mustafa Kemal Cumhurbaşkanı seçilir. Bunun üzerine kürsüye gelen Mustafa Kemal Meclise şöyle teşekkür eder:³²

"Sayın arkadaşlarım, önemli ve dünya çapındaki olağanüstü olaylar karşısında saygıdeğer ulusumuzun gerçek uyanıklığına ve tetikliğine değerli bir belge olan Anayasamızın kimi maddelerini açıklamak için özel yarkurulca yüksek kurulunuza önerilen yasa tasarısının kabulü dolayısıyla, Türkiye Devleti'nin öteden beri dünyaca bilinen, bilinmesi gereken niteliği, uluslararası belli adıyla adlandırıldı. Bunun doğal gereği olmak üzere, bugüne değin doğrudan doğruya meclisin başkanlığında bulundurduğunuz arkadaşınıza yaptırdığınız görevi, Cumhurbaşkanı sanıyla yine bu arkadaşınıza, bana verdiniz. Bu seçim dolayısıyla şimdiye dek benim için gösterdiğiniz sevgiyi, yakınlığı ve güveni bir kez daha göstermekle yüksek değerbilirliğinizi kanıtlamış oluyorsunuz. Bundan dolayı yüce kurulunuza gönlümün bütün içtenliğiyle teşekkürlerimi sunarım..."

ATATÜRK, millî mücadele öncesi ve sonrasında yaptığı ve yapacağı her şeyi halka mal etmeye özen göstermiş, hiçbir zaman milletin üzerinde bir güce sahip olduğunu düşünmemiştir. Mebusan Meclisinin açılması üzerinde ısrarlı bir şekilde durmasında, 1921 Anayasası'nın ilk maddesi ile egemenliği

³¹ TBMM Zabıt Ceridesi; c 3, s. 90-92.

³² Atatürk; s. 594.

kayıtsız şartsız millete vermesinde hep bu düşüncenin etkisi vardır. Cumhuriyet'in ilan edilmesi var olan bu düşüncesini sadece yasallaştırmıştır. Cumhuriyet'in ilanından sonra ATATÜRK'ün söylediği:³³ "İdare-i devleti Cumhuriyet'ten bahsetmeksizin, hâkimiyeti millîye esasatı dairesinde her an Cumhuriyet'e doğru yürüyen şekilde temerküz ettirmeye çalışıyorduk." sözü bu duruma kanıt niteliğindedir.

Cumhurbaşkanı seçimini Afyon Mebusu Kâmil Hoca'nın, Cumhuriyet'in millet ve memlekete mutluluk getirmesini Tanrı'dan dileyen duası izlemiştir. Duadan sonra yukarıda belirtilen, Konya mebusu Eyüp Sabri'nin TBMM'ye sunduğu, Reisicumhur seçilmesine müteakip yüz bir pare top atılmasına dair kanun önerisi TBMM'ce kabul edilmiştir.³⁴

Mustafa Kemal, Cumhuriyet'in ilk kabinesini kurma görevini İsmet Paşa'ya, Meclis başkanlığı görevini ise Fethi Okyar'a vermiştir.

Cumhuriyet'in ilanı ile: 23 Nisan 1920'de kurulan İsmet Paşa'nın söylediği gibi, fesada yer verilmemesi için, Abdurrahman Şeref Bey'in söylediği gibi adı konmamış çocuğun adı, devletin yönetim şekli, cumhuriyet olarak belirtilmiştir.

Mustafa Kemal'in cumhurbaşkanlığına getirilmesi ile devlet başkanlığı meselesi çözülmüş, bazı kesimlerin halifeyi devletin başına getirme hayalleri son bulmuştur.

Hâkimiyetin padişaha değil ayırım gözetmeksizin tüm halka verilmesiyle halk ile devlet ve hükûmet arasındaki eşitsizlik son bulmuştur. Yani cumhuriyet rejimine geçilerek toplumdaki fertler ile yöneticiler arasındaki fark ortadan kaldırılmış, ayrıcalıklı bir yönetici sınıfı kabul edilmemiştir. ATATÜRK'ün belirttiği gibi, "Cumhuriyet, milletin kendi istek ve arzusu ile oluşmuş, ilanı ile de hükûmet ile millet arasında ayrılık kalmamıştır."

Meclis Hükûmeti Sistemi'nden Kabine Sistemi'ne geçilerek, yürütme gücü hız kazanmış, meclis başkanlığı ile hükûmet başkanlığına ayrı kişilerin getirilmesi ile yasama ve yürütme güçleri birbirinden ayrılmış güçler ayrılığına bir geçiş başlamıştır.

Halk, kul olmaktan kurtulup, kendi kendini idare edecekleri seçebilecek efendi durumuna gelmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

Osmanlı Devleti'nin Batı'yı örnek alarak yaptığı ıslahat, modernleşme çalışmaları XVIII. yüzyılda başlamıştır. Yapılan bu çalışmalar, halk nazarında rejimi değiştirmek, meclis egemenliğine geçmek şeklinde değil de; devletin aksayan veyahut iyi işlemeyen kurumlarını düzeltmek, padişahın yetkilerini kısmen sınırlamak, Avrupalı devletlere hoş görünmek, başında bir tehdit olduğu zaman Batı'nın desteğini sağlamak ve böylece imparatorluğun

³³ Eroğlu; s. 55.

³⁴ TBMM Zabıt Cerideleri; c 3 , s. 99.

yaşamasını garantilemek amacıyla yapılmıştır. Yani devletin, ayakta kalmak amacıyla yaptığı ıslahat çalışmaları bugünkü anlamda siyasi yapıyı değiştirme, daha demokratik bir sisteme geçme amacıyla yapılmamıştır.

Zira XVIII. ve XIX. yüzyılda yapılan ıslahat hareketlerinde ve çıkan ayaklanmalarda, ıslahatçıların ve isyancıların hedeflerinin, saltanatlık kurumu değil de devletin kötüye gidişatından sorumlu tuttıkları padişah ve devlet erkânı olduğu görülmüştür.

Devletin, kötüye gidişatına son vermek amacıyla, özellikle de orduda yaptığı ıslahatlar, varolan sorunu çözemediği gibi durumun daha da kötüye gitmesine neden olmuştur. Bu nedenle devlet, sorunun çözümünü, başının tehlikede olduğu olağanüstü dönemlerde yaptığı, siyasi alandaki düzenlemelerde bulmuştur. Örneğin Şer'î Hüccet'in padişah III. Selim'in tahttan düşürülmesi sonrasında, Sened-i İttifak'ın ıslahatlar için ayanların desteğine ihtiyaç duyulduğu sırada, Tanzimat Fermanı'nın Kavalalı İsyanı karşısında devletin biçare kalıp Avrupa'nın desteğine ihtiyaç duyduğu esnada, ıslahat Fermanı'nın Kırım Savaşı sonrasında yapılacak Paris Anlaşması'nda Batı'nın azınlık sorununu gündeme getirip iç işlerimize karışmalarına engel olmak amacı ile Paris'e gitmeden bir ay öncesinde, Birinci Meşrutiyet'in İstanbul Konferansı arifesinde, İkinci Meşrutiyet'in İngiltere ve Rusya arasında yapılan ve Osmanlı topraklarının paylaşıldığı Reval Görüşmeleri ertesinde ilan edildiği görülmüştür. Devletin demokrasinin halkalarını oluşturan böylesi çalışmaları ülkede demokrasiyi yerleştirmekten çok imparatorluğun yaşamasını garantilemek amacıyla yaptığı durumu kurtarma çalışmaları olarak değerlendirmek daha doğru olur. Fakat bu düzenlemeler bilinçli bir şekilde rejim değiştirme çalışmaları değilse de belli bir saatten sonra ülkede bazı gruplar tarafından meclis, halk egemenliği, halkın yönetime ortak edilmesi, anayasa, hukukun üstünlüğü gibi demokratik rejimleri içeren kavramların gündeme taşınmasında son derece etkili olmuştur.

Bu düzenlemeler ile halka verilen hakların, halk tarafından benimsenemediği yukarıda da belirtilmiştir. Öyleyse halk için son derece yararlı olan bu çalışmaların halktan çok, genellikle; asker, ulema, sivil-bürokrasi gibi grupların gündeme taşıdığını, hatta padişaha zorla kabul ettirdikleri söylenebilir. Birinci Meşrutiyet'in aydın sınıfı olan Genç Osmanlılar; İkinci Meşrutiyet'in kanadını daha fazla askerî sınıfın oluşturduğu İttihatçılar tarafından gerçekleştirilmesi gibi. Kuşkusuz Osmanlı Devleti'nde meydana gelen bu gelişmeler Mustafa Kemal'in ileriki günlerde Cumhuriyet'i ilan etmesinde etkili olmuştur.

Kurtuluş Savaşı, İngiltere başta olmak üzere, İtilaf devletlerinin Yunanlıları desteklemesine; Osmanlı Devleti'nin Anlaşma devletlerinin yanında yer alıp kardeş kanı döktürmesine; İstanbul Hükûmetinin Mustafa Kemal ve arkadaşlarını idama mahkum etmesine rağmen kazanılmıştır.

Bağımsız Türkiye devleti Mudanya Ateşkes Anlaşması'nın ardından imzalanan Lozan Antlaşması ile İtilaf devletlerine kabul ettirilmiştir.

Evet, bağımsız, düşman işgalinden kurtulmuş; tarımı, ticareti, sanayisi felç olmuş, hukuk sistemi, siyasi yapısı, eğitim düzeni köhnemiş; ne yapacağını, nasıl yapacağını bilemeyen bir Türkiye vardı. Mustafa Kemal'in önünde; fakat Mustafa Kemal kurtuluşun sadece silah gücüyle değil uygarlıktan geçtiğine inanıyor, kanla elde edilen özgürlüğün kalıcı olmasının yolunun, her anlamda çağdaş Türkiye'den geçtiğini biliyordu. Zira o çağın gereklerine ayak uyduramayan Osmanlı Devleti'nin kendi sonunu kendisinin hazırladığına, çöküşüne bizzat kendisi tanıklık etmiş ve bu konuyla ilgili olarak şöyle demiştir: "Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü Batı'ya karşı elde ettiği zaferlerden çok mağrur olarak kendisini Avrupa milletine bağlayan ilişkileri kestiği gün başlamıştır. Bu bir hata idi, bunu tekrar etmeyeceğiz. "Bu sebeptendir ki, Çanakkale Savaşları ile Millî Mücadele döneminde İngiltere'de başbakan olan Lloyd George'un "asrın dahisi" dediği Mustafa Kemal'in, Millî Mücadele'de hep iki amacı olmuştur: Tam bağımsızlığı ve ulus egemenliğini gerçekleştirmek. Öncelikli amaç olan tam bağımsızlık kazanıldıktan sonra sıra, en demokratik rejim olarak kabul ettiği ve gençlik yıllarından itibaren tasarladığı ulus egemenliğine yani halkın kendi kendisini yönettiği 'Cumhuriyet'e gelmişti. Cumhuriyet'in ilan edilmesi noktasında yakın arkadaşlarıyla fikir ayrılığına düşmesine rağmen; ATATÜRK, Türk halkının yönetimi eline alması, daha modern ve adil bir rejime geçmesi noktasında kesin kararlıydı. Amaç her alanda çağdaş Türkiye'ydi; ancak böylelikle dünya devletleri içerisinde saygın bir yere sahip olabilirdi. Medeniyet dünyasının çağdaş yönetim biçimi cumhuriyetti. Çağdaş olan bu sistemi Türkiye'de uygulamak için 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'i ilan etti. Böylece Türk tarihinde ve yakın coğrafyasındaki komşu devletler içerisinde yönetimi halka veren ilk lider oldu. Çünkü o Cumhuriyet için: "İrade ve egemenlikten vazgeçmeye razı olan bir ulusun sonu elbette felakettir."diyerek korunmasının gereğini; "Hürriyetin de, eşitliğin de, adaletin de dayanak noktası millî egemenliktir."³⁵ Diyerek de ülkedeki huzur, asayiş ve birliğin sağlanmasında ne denli vazgeçilmez bir unsur olduğunu vurgulamaya çalışmıştır.

Bugün cumhuriyet rejimine yapılan en büyük eleştiri bu sistemin tepeden gelmiş olması, halkın böylesi bir sisteme hazır olmaması yönündedir. Evet doğrudur Cumhuriyet, tepeden belli bir aydın sınıf dediğimiz askeri sınıf tarafından yapılmıştır. Fakat bu eleştiriyle ilgili şu birkaç durumu belirtmekte yarar vardır.

Saltanatı kaldırıp da Cumhuriyet'i ilan eden Mustafa Kemal ve arkadaşları bu devrimi yaparken halk için daha yararlı, halkın onur ve haysiyetine daha fazla yakışan bir sistem olduğunu düşündükleri için yapmışlardır. Zira Türkiye'de Cumhuriyet'in ilk yılları yani emekleme

³⁵ Agâh İzzet; Gazi'nin Vecizeleri (Cumhuriyet Gazetesi).

dönemlerinde; Rusya'da Stalin, Almanya'da Hitler, İtalya'da Mussolini gibi diktatörlerin halk adına deyip de halklarını felaketlere sürükledikleri, kendi kişisel hırslarını halkın istekleri gibi sundukları yıllardır. Bu dönemde Emperyalizme karşı başarı kazanmış sadece kendi ülkesinde değil dünyada büyük bir üne sahip olan Mustafa Kemal isteseydi, çok rahat diktatörlüğünü ilan edebilirdi, halk arkasındaydı. Fakat o yaptığı onur savaşında ve bütün devrimlerinde kendisini halktan hiçbir zaman üstün görmemiş, milletine hizmet etmeyi en büyük erdem olarak kabul etmiş, zamanı gelince de yönetimi, asıl sahibi olduğunu düşündüğü halka vermiştir.

Diğer yandan Osmanlı padişahları ya da ıslahatı yapan aydın sınıfı, ıslahatları hayata geçirirken, devlet içindeki otoritelerini sürdürme, Batı'ya hoş görünme amacıyla reformları yaparken Mustafa Kemal ve arkadaşları, devrimlerini belli bir sınıfın çıkarlarını koruma, Avrupa'nın isteklerini ön planda tutma ya da olağanüstü bir durumu geçiştirme amacıyla değil de halk için bugünü ve yarını düşünerek, halka benimseterek yapmışlardır.

1923'te Cumhuriyet'in ilan edilmesini kabullenemeyen bir kısım gericiilerin düzenledikleri İzmir Suikasti'nde, Şeyh Sait ve Menemen olaylarında eski mutlakî sisteme dönme amaçları vardır. Bu tarihe kadar sürekli birileri tarafından yönetilen halka; "Artık kul değil efendisiniz, kendi kendinizi yönetin, yöneticilerinizi siz tayin edin diyorsunuz." ve bunun karşısında; "Hayır biz sürüüz, çobansız yol alamayız." diyen, bir kısım çevrelerce tepkiyle karşılanıyorsunuz. Halk için son derece yararlı olan böylesi gelişmeleri yeni savaştan çıkan bir halkın özümseyememesi son derece doğaldır. Şöyle ki: Cumhuriyet'in 1923'te ilan edildiği; Şeyh Sait Ayaklanması'nın 1925'te; Menemen Olayı'nın 1930'da çıktığı göz önüne alınırsa Cumhuriyet'in iki ile yedi yaşları arasında olduğu görülmektedir. Oysaki bir ülkede demokrasinin oturması için belli bir zaman dilimine, yıllara, yüzyıllara ihtiyaç vardır. Bu İngiltere'de ve Fransız İhtilali sonrasında Fransa'da da böyle olmuştur. Bu zaman dilimleri içerisinde halk, cumhuriyetin nimetlerini özümser, getirilerini kavrar, içerisine sindirir ve kendisinden sonraki kuşaklara bu sistemi aktarma eğilimi gösterirse, cumhuriyetin o toplumda oturduğundan benimsendiğinden söz edilebilir. Bunun yanında bir toplumun alışkanlıklarını değiştirmek, hele hele uzun süren savaşlar sonrasında okur-yazar oranı % 10'un altına düşmüş bir toplumda hiç de kolay değildir. İşte yukarıda bahsedilen rejimi değiştirme hareketlerinin nedeni Türkiye'de bu değişim sürecinin tamamlanamamasından kaynaklanmaktadır.

Günümüz Türkiye'si bilgiye ulaşma ve onu kullanma açısından bir hayli yol almıştır. Bu nedenledir ki Türkiye'nin de eskiye nazaran okur-yazar oranı, dünyadaki görüntüsü değişmiş ilerlemiş, gelişmiştir. Bundan dolayı günümüzde önemli olan Cumhuriyet'in yaşını kutlamak değil, nasıl bir yönetim şekli olduğunu, varolan diğer rejimlerden farklarını, içeriğini, ATATÜRK'ün bu rejim konusunda neden bu kadar ısrar ettiğini bilip, yaşatılması gereğine inanmaktır.

Kaynaklar

- ALPTEKİN, M.; Mustafa Kemal'in Anı Defteri, Varlık Dergisi, Kasım 1972, Sayı 782.
- ARMAOĞLU, Fahir; 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi , Ankara, 1997.
- ATATÜRK, Kemal; Nutuk, c. 2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1981.
- BATIR, Betül; Cumhuriyetin Oluşumunda ATATÜRK ve Sonrası, ATATÜRK Araştırma Merkezi Dergisi (AAMD), c. 15, Sayı 43, Ankara, 1999.
- BERKES, Niyazi; Türkiye'de Çağdaşlaşma, İstanbul, 2002.
- ÇAVDAR, Tevfik; Türkiye'nin Demokrasi Tarihi, Ankara, 2004.
- EROĞLU, Hamza; ATATÜRK ve Cumhuriyet, ATATÜRK ve ATATÜRKÇÜLÜK Dizisi 8.
- ERÜRETEN, Bahir Mazhar; Türkiye Cumhuriyeti Devrim Yasaları, Ankara, 1999.
- HAYTOĞLU, Ercan; Cumhuriyet, Türk Tarihindeki Gelişimi ve ATATÜRK, AAMD, c. 14, Sayı 42, Ankara, 1998.
- IRÇAK, Çağlar; Cumhuriyetten Günümüze Gericilik II, Ankara, 2001.
- İNAN, Afet; Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi, Ankara, 1973.
- İNÖNÜ, İsmet; İsmet İnönü Hatıraları, 2. Kitap, Ankara, 1987.
- İZZET, Agâh; Gazi'nin Vecizeleri (Cumhuriyet Gazetesi).
- KANSU, Mazhar Müfit; Erzurum'dan Ölümüne Kadar ATATÜRK'le Beraber, c. 2, Ankara, 1998.
- KANSU, Ceyhun Atuf; Cumhuriyet'in Dökümü, Varlık Dergisi, Kasım 1972, Sayı 794.
- MUMCU, Ahmet; ATATÜRK İlke ve İnkılap Tarihi 1, Eskişehir, 1997.
- MUMCU, Ahmet; ATATÜRK İlke ve İnkılap Tarihi 2, Eskişehir, 1997.
- Popüler Tarih Dergisi; Ekim 2002, Sayı 26.
- MARDİN, Şerif; Türk Modernleşmesi (Makaleler 4), İstanbul, 1995.
- TBMM Zabıt Cerideleri; c. 3, Ankara, TBMM Meclis Matbaası.
- TURAN, Şerafettin; Türk Devrim Tarihi, 2. Kitap, Ankara, 1998.
- Türk Parlamento Tarihi; II. Dönem 1923-1927, TBMM Vakfı Yayınları, No.1.
- UMAR, Ömer Osman; ATATÜRK'ün Cumhuriyetçilik İlkesinin Tarihi Emelleri, Türk Dünyası Araştırmaları, Ekim 2004, Sayı 152.
- VURAL Savaş; Militan ATATÜRKÇÜLÜK, Ankara, Aralık 2001.
- 82 Yıl Önce Bugün; Milliyet Gazetesi, Cumhuriyetin İlk Günü Özel Ek, 29 Ekim 2005.